

DÉNES István
BORDI Zsigmond Loránd

Az alsórákosi Tepő-vára

(Kivonat)

A Kárpát-kanyar hágói a legfontosabb átjárócsoport, amely a Kárpát-medencét a Fekete-tenger térségével összeköti. A hágókról levezető utak a Barcaságon csomósodnak, hogy innen több átjárón át vezessenek tovább Erdély központi részei felé. A Barcaság vízrajzi alsó kapuja az Alsórákosi Olt-áttörés. A múltban a szoros maga járhatatlan volt, a nagy utak tőle északra és délre vezettek át a Persány-hegységen, a Kárpátok legbelső vonulatán. A szorostól néhány kilométerre északra eső Rika-erdei átjáró a kikutatottabb, kapuját összetett, mélységében többszörösen tagolt erődítményrendszer őrizte. De közvetlenül a szoros fölött, a folyó balpartján is vezetett egy, valószínűleg már a rómaiak által használt (a hévízi tábornak és a barót-véczeri őrtornyot (?) összekötő) út. Belépését az alsórákosi medencezugba a fölébe magasodó (alsórákosi) Tepő (Töpe, Tepej) csúcsra emelt erődítés ellenőrizhette. A Tepőn végzett kutatói előmunkálatok eredményeit ismertetik a szerzők.

A Kárpát-kanyar hágóin át már a történelem hajnalán fontos útvonalak vezettek a keleti síkságokról a Kárpát-medence belsejébe. A hágókról a Barcaságra aláereszkedő utak az Olt folyó széles völgyét követték észak felé, a ma Erdővidéknek nevezett medencerészig. A folyó itt hirtelen nyugatra fordulva magas sziklahegyek

között vágott utat magának az Erdélyi-medence felé. A folyó partja a szorosban járhatatlan volt. Az utak északabbra, a Rika-, és délebbre, az Apácai-, illetve a Sárkányi-erdőn át vezetettek tovább Erdély központi része felé. A Rika-patak tágas völgyét a kora középkorban a ma Kakasborozdának nevezett töltésvonalat keresztelte (folytatását az Apácai-erdőn ugyancsak megtaláljuk, de más terepviszonyok között, és környéke kikutatatlanabb). Az átjárót (valószínűleg faszerkezetű palánkkal megerősített) töltés őrizte, a keleti oldalán ásott árokkal. Ettől nyugatra, a Rika-tetőn (közvetlenül a vízvázalstó alatt) egy második töltésszakasz húzódik, keresztben az útra.

A Rika patak völgyét közrefogó gerincen kétfelől kőből, forrómészsel épített, kora középkori (11. sz. vége – 12. sz. eleje) erődítményegyüttes, a Rika-vára és a Kustaly-vára egészítette ki az átjáró védelmi létesítményeit. A gerincen vezető utakat több helyen bevágták. A várak és töltések a kelet felől várható támadások megállítására és visszaverésére készültek és a keleti gyeptől fontos elemeit képezték (FERENCZI I., DÉNES I., 1994).

A rikai átjárótól délre, ha maga az Olt alsórákosi szorosa járhatatlan is volt, mégis vezetett közvetlenül fölötte, az északi oldalon még egy útvonal, amelyet a helybeliek ma is országútnak neveznek. Ez az út a térszínből 100 m-re kiemelkedő, piramis alakú mészkőszikla tetejére épített Tepő-vára alatt vezet el (2. ábra).

ORBÁN Balázs az általa Tepejnek nevezett szikla csúcsa alatt 80 lábnyira, 3-4 láb magasan álló várfalakra talált. „A falakat a sziklába vágott bemetszésre építették, mely 400 lépés hosszúságban a hegy tetejét három oldalról körülöleli és csak a madár által megközelíthető, meredek, keleti sziklafalon hiányzott” tudósít a szerző a Székelyföld leírásában. Megemlíti a hegy északi oldalán kanyargó „várútját” is (ORBÁN, 1868).

SZÉKELY Zoltán a Tepőről ovális alaprajzú, mésszel rakott kőfalú várat említ. Az itt talált rombusz alakú vasnyílhegy alapján a várat a

12. századba keltezi. Egyszerű rajzot közöl a várról (SZÉKELY, 1977). Ugyanezt a nyílhegyet előbb az Olt déli partján levő Mihály-várából származtatja (SZÉKELY, 1971).

FERENCZI István és BENKŐ Elek vitájában (BENKŐ Elek a „Castrum Bene 1989” kötetben: Kelet-Erdély „korai” kővárai, FERENCZI István válasza, BENKŐ viszontválasza) a válaszó BENKŐ Elek írása mellékleteként a rákosi Tepő-várából származó kerámia-töredékek fényképeit közli, és egyszerű vázlatot mellékel a várról, anélkül, hogy a szövegben említést tenne róla (BENKŐ, 1991).

Tepe a török nyelvekben hegyet jelent. Az alsórákosiak ő-ző nyelvjárásuk folytán ejtik **Tepő**-nek. 1614-ben **Tepely** alakban írták. A Tepe nevet itt lakott török eredetű nép adta, valószínűleg besenyők (IMRE, 1981).

A 819,7 m magas triász kori, fehér mészkőből álló, piramis alakú hegy 100 m-re emelkedik ki a puhább kőzetekből felépített térszínből. Csúcsáról szemmel tartható az egész környék, az Olt-szoros bejárata Erdővidék felől, és el lehet látni a Dél-Hargita irányába, vagy egészen a Bodoki-havasokig. Fentről nagyszerű rálátás van a Kárhágó, Kövesdomb felől jövő útra, valamint az Olt-szoros déli oldalára. Le lehet nézni a túlsó parton, a Vár pataka völgyében levő Mihály-várra, ahol egy kiemelkedő szikla tetején mésszel rakott kőfalakat találunk (1-2. ábra).

A Székely Nemzeti Múzeum leletmentő ásatása során megpróbáltuk azonosítani a régebbi kutatások helyszíneit és azok jelenlegi állapotát, valamint újabb megfigyeléseket gyűjteni.

Az ORBÁN Balázs által leírt helyen körülbelül 15-17 m-re a hegytető alatt az északi erdős oldalon könnyen felismerhető a fal vonala, amely egy párkányt képez. A meredek északkeleti sziklás oldalon az idő lerombolta a falat, így csak a mészhabarcos kövek alapján lehet a helyét kinyomozni. A 42 m hosszú falszakasz déli irányba, kisémelkedve kivezetett a keleti sziklaéltre.

A hegy északi oldalán, ahol a ma is jól járható várút felkanyarog, az erdő védelmében a várfal épebben megmaradt. Az északkeleti élen a két falrész derékszögbeni találkozásánál a falak

által bezárt részen egy 10 x 10 m-es terület mint-ha mesterségesen laposra lenne kiképezve. Feltehetőleg itt valamilyen építmény állott (fából épített torony?) a várút figyelésére (4. ábra).

A várfal északkeleti végétől mért 12,90 és 14,30 m között a fal külső oldalát letakarítottuk. Egyúttal a fal belső oldalánál is bontottunk egy kutatógödört. A feltárásból megállapítható, hogy a lejtős sziklafelületre először alapozó párkányt (0,20 m) raktak, ami 0,16 m-el kijebb áll, mint a fal felülete. Erre a kiszögelésre kezdték építeni, nagyobb mészkőtömbökből a falat. A köveket lapos oldalukkal kifelé helyezve elég egyenes falfelületet képeztek ki. A két faloldal belsejét kisebb-nagyobb kövekkel töltötték meg és aprókaviccsos-homokos forrómésszel öntötték be. A várfalba a mészkő mellett andezit (cserekő) és homokkő darabokat is beleépítettek. Ezeket a környékről gyűjtötték, és felhordták a hegyre. Az omladékban faragott felületű, sárgásbarna homokkő darabot is találtunk.

A feltárt, ép falfelület 0,90 m magas. A fal tetejéig még 0,70 m van, így az álló fal magasság 1,80 m. A lepusztulás miatt a fal teteje domború. A belső falfelület 0,60 m mélységben érte el a sziklát. A metszetből látható, hogy a falat a lejtős, egyenetlen sziklás oldalra építették. A várfal vastagsága 1,80 m (5. ábra).

A várfal ívben kanyarodva ugyanazon a szintgömbön (kb. 803 m) körbefut a hegyoldalon és 80 m-nél eléri az erdő bokros szélét. Ezen túl a nyugati és délnyugati oldalon hiányzik, csak a hegybe bevágott párkány árulja el a fal nyomát. A bemetszést nyugati irányból már 8 km-ről, a Turzon nyakáról jól ki lehet venni a Tepő csúcsa alatt. A fal helyét különben a mészhabarcos porladék is elárulja. A fal 132 m-en érte el a déli sziklaélet. A keleti és déli sziklaélek között szinte függőleges, járhatatlan sziklafalak vannak, ahol nem volt szükség várfalra.

A Tepő-vára hadászati lag előnyös helyen épült és gyakorlatilag bevehetetlen volt. A vár falainak összhossza 174 m, a körbe zárt terület kb. 3000 m².

A vár északkeleti sarkát véve kiindulópontnak, a 92,0 és 95,0 m-ek között a fal nyom-

vonására kutatóárkot mélyítettünk, amely elérte a várfal még helyben levő, mészhabarccsal össze-
ragasztott alapköveit. A köveket 0,50 m vastag
földes-köves törmelék borítja.

A törmelékben nagyobb, korongon ké-
szült, felhajló peremű, nyakban piros, oldalán
szürkésbarna színű, finoman iszapolt és simít-
ott, belül finom homokszemcsés, fül nélküli
fazék töredékeit találtuk meg. A részben ösz-
szerakható edény szájmé-
rője 20 cm, aljámé-
rője 15 cm, magassága 30 cm. A fal vastagsága
7-10 mm, az alja vékonyabb, 3-4 mm. Díszíté-
se körbefutó, alig bemélyedő párhuzamos von-
alak (8. ábra).

Egy kisebb oldaltöredék finoman isza-
polt, korongozott, kívül szürkésbarna, belül
tégla-
piros, párhuzamos vonalakkal díszített, az
előbbinél kisebb méretű edényből származik.
Másik oldaltöredék szintén korongozott, feke-
tészürke színű, finom andezithomokkal sovány-
ított agyagból készült, amelyben sok fekete
színű, csillogó ásványtöredék figyelhető meg.
Díszítése párhuzamos és hullámos bekarcolt von-
alak (6. ábra).

Az agyag soványítására használt finom
andezithomok alapján erdővidéki, vagy a Hargita
vulkáni térségéhez közel eső fazakas központ lé-
tezését feltételezhetjük.

A kutatóárkokban egy félbe törött csillag-
tarajos vas sarkantyút is találtunk (7. ábra). Ez a
14. századra keltezhető (NAGY Géza, 1898).

A Tepő-várától északkeletre 2,5 km-re
húzdódik a Kakasborozda, a Hargita oldalában
kezdődő, a Hargita-fennsíkon, majd a Rikán át
egészen az Olt-szorosig tartó folytonos töltésvo-
nulat. Az Olt-szorostól délre, a Tepőről jól látha-
tó Sóllyomkő sziklája mögül a töltésvonulat to-
vább tart még legalább 10 km-t, végig az apácai
hegyeken (Apácai-erdő), szinte a Bogáti-hágóig
(FERENCZI I., DÉNES I., 1994).

A Kakasborozda a Kárhágó fején (823
m) keresztezi a régi utat (jelenleg szekérút). In-
nen 250 m-re nyugatra az elkeskenyedő hegye-
rincet másik, kb. 50 m hosszú árok-töltés vágja
át. E rövid töltéstől tovább nyugat felé, kb. 800
m-re, a Kövesdomb (803,5 m) előtt még egy 250

m hosszú töltésszakaszt találunk. Az árok-töltés
teljes szélességében átvágja a két patakfej közöt-
ti hegynyeret. A kövekből és földből emelt töltés
8 m széles és 2 m magas. A keleti oldalán le-
vő árok aljától a töltés tetejéig jelenleg is 3 m a
szintkülönbség.

A várat tehát kelet felől hármastöltés
biztosította. Ugyanilyen védelmi rendszert talá-
lunk a rikai (Rika-vára, Kustaly-vára), vagy a
sóvidéki (Firtos-vára, Rabsonné-vára) várak előtt
is. Ezek a hosszabb-rövidebb töltések a várakhoz
vezető útvonalakon (hegygerinceken) készültek,
általában kelet felől.

Megállapítható, hogy ezen várak ugyan-
olyan módon voltak megerősítve, tehát
egyidőben készülhettek és használták fel őket a
gyepű védelmi rendszerében, az ország keleti ha-
tárainak védelmére.

Az előkerült kisszámú régészeti anyag
azonos jellegű, a közelben levő várak, például a
Kustaly-vára kutatása (közölve jelen kötetben:
FERENCZI G.; FERENCZI I., 1998, szerk.
megj.) során talált leletekkel, ez egykorúságukat
bizonyíthatja.

A Tepő-vára 14. századi sarkantyú lelete
alapján feltételezhető, hogy a vár az Anjou-kor-
ban még használatban volt.

Kutatása tovább folytatódik, és az elő-
kerülő régészeti anyag remélhetőleg több bizo-
nyítékot fog szolgáltatni a vár építésének és fel-
hagyásának a pontosabb időmeghatározásához
is.

Irodalom

1. BENKÓ Elek (1991): **Szent László-kori kővárak Erdélyben**, in: Műem-
lékvédelem, XXXV. évf., 4. szám, 227-236. old., Budapest
2. FERENCZI István, DÉNES István (1994): **Udvarhelyszéki töltésvonu-
latokról. Adatok Erdély Szent László-kori határvédelmének kérdéséhez**,
in: **A Z.M.T.E. Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történetiszálkozó Elő-
adásai és Iratai**, 85-106. old., Budapest-Zürich
3. FERENCZI Géza, FERENCZI István (1998): **A kora középkori kelet-
erdélyi mészhabarckötésű várak kérdéséhez (I. közlemény)**, in: ACTA -
1997, Sepsiszentgyörgy
4. IMRE Barna (1981): **Alsórákos földtani képe, ásványi kincsei, turisztikai
nevezetességei**, in: Aluta, XII-XIII, 1981, 299-328. old., Sepsiszentgyörgy
5. NAGY Géza (1898): **A Szabolcs-megyei Múzeum középkori sarkan-
tyúja** in: Archaeologiai Értesítő, XVIII, 1898, 60-64. old., Budapest
6. ORBÁN Balázs (1868): **A Székelyföld leírása történelmi, régészeti,
természettudományi és népművészeti szempontból**. I. köt., XLII. fej., 203-204. old.,
Budapest

7. SZÉKELY Zoltán (1971): **A kezdeti hűbérkor kutatásának néhány kérdése Erdély délkeleti részében (X-XIII. sz.)**, in: Aluta III, 1971, 156-165. old., Sepsiszentgyörgy

8. SZÉKELY Zoltán (1977): **Adatok Délkelet-Erdély erődtípusainak és lakóház típusainak kérdéséhez**, in: Aluta, VIII-IX, 1976-1977, 73-109 old., Sepsiszentgyörgy

Cetatea Tepeu de la Racoșul de Jos (jud. Brașov)

(Rezumat)

Încă din timpurile preistorice peste pasurile Carpaților de Curbură treceau drumuri importante care realizau legătura între stepele estice și Bazinul Carpatic. Drumurile care coborau în Țara Bârsei au intrat în Bazinul Transilvaniei prin cele trei trecători principale ale Munților Perșani: Pădurile Șercăii, de la Apața și Rika. Valea râului Olt, formând un culoar larg până în zona Baraoltului, deschide depresiunea Țării Bârsei îndreptându-se brusc spre vest și traversând ultimul lanț muntos al Carpaților, Perșanii prin defileul de la Racoșul de Jos, intrând în Bazinul Transilvaniei la nord de Pădurea de la Apața și la sud de Rika. Accesul prin valea largă a pârâului Rika a fost obstrucționat în evul mediu de un val de pământ denumit astăzi **Kakasborozda** ("brazda cocoșului"). „Brazda Cocoșului” este alcătuită dintr-un val de pământ construit din materialul excavat din șanțul care era amplasat în fața valului, spre est. Deasupra valului probabil a fost construită și palisadă. Valul este situat cu 2,5 km spre est de creasta Rika. Un al doilea val (lung de 1,1 km) se află chiar pe creastă. Ambele valuri barează drumul de acces.

Sistemul de apărare al trecătorii era completat de câte o fortificație de piatră pe ambii versanți ai văii, ridicate probabil la sfârșitul sec. XI — începutul sec. XII. și care au fost întărite cu valuri de pământ cu palisadă (Cetățile Kustaly și Rika). Aceste fortificații și valuri erau destinate să oprească invaziile dinspre est și constituiau elemente importante ale prisăcii de est a Regatului Ungariei.

Spre sud de trecătoarea Rika defileul propriu-zis al Oltului era inaccesibil în trecut, totuși, pe versantul nordic al cheii Oltului există o cale

veche de acces, pe care localnicii o numesc și astăzi **Országút** ("drumul țării"), și care s-a păstrat sub formă de drum de căruță. Inclusiv „Drumul țării” este barat de aceeași Brazdă a Cocoșului în locul numit **Kárhágó feje**, iar spre vest găsim încă două porțiuni de val de apărare. Drumul trece în continuare sub Cetatea Tepeului, construită din piatră, pe stânca înaltă de calcar sub formă de piramidă (819,7 m), care se înalță cu 100 m deasupra zonei înconjurătoare. Urmele zidului de apărare se pot identifica cu ușurință. În unele locuri zidul de piatră atinge 1,8 m înălțime, iar lățimea lui este 1,8 m. Zidul a înconjurat vârful sub formă de semicerc și a avut lungimea de 174 m. Din sondajele efectuate pe lângă zid au fost găsite cioburi de vase executate la roată. Vasele cu buza răsfrântă în sus, de culoare cenușiu-brună sunt ornamentate cu linii paralele și vălurite, incizate în corpul vaselor. A fost găsit un pinten cu stea, rupt, datat în sec. XIV., deci cetatea probabil era încă folosită în acest secol. Din această cetate care se înalță deasupra zonei se poate ține sub observație toată regiunea, în special valea Oltului.

Fort Tepeu from Alsórákos (Racoșul de Jos, Brașov County)

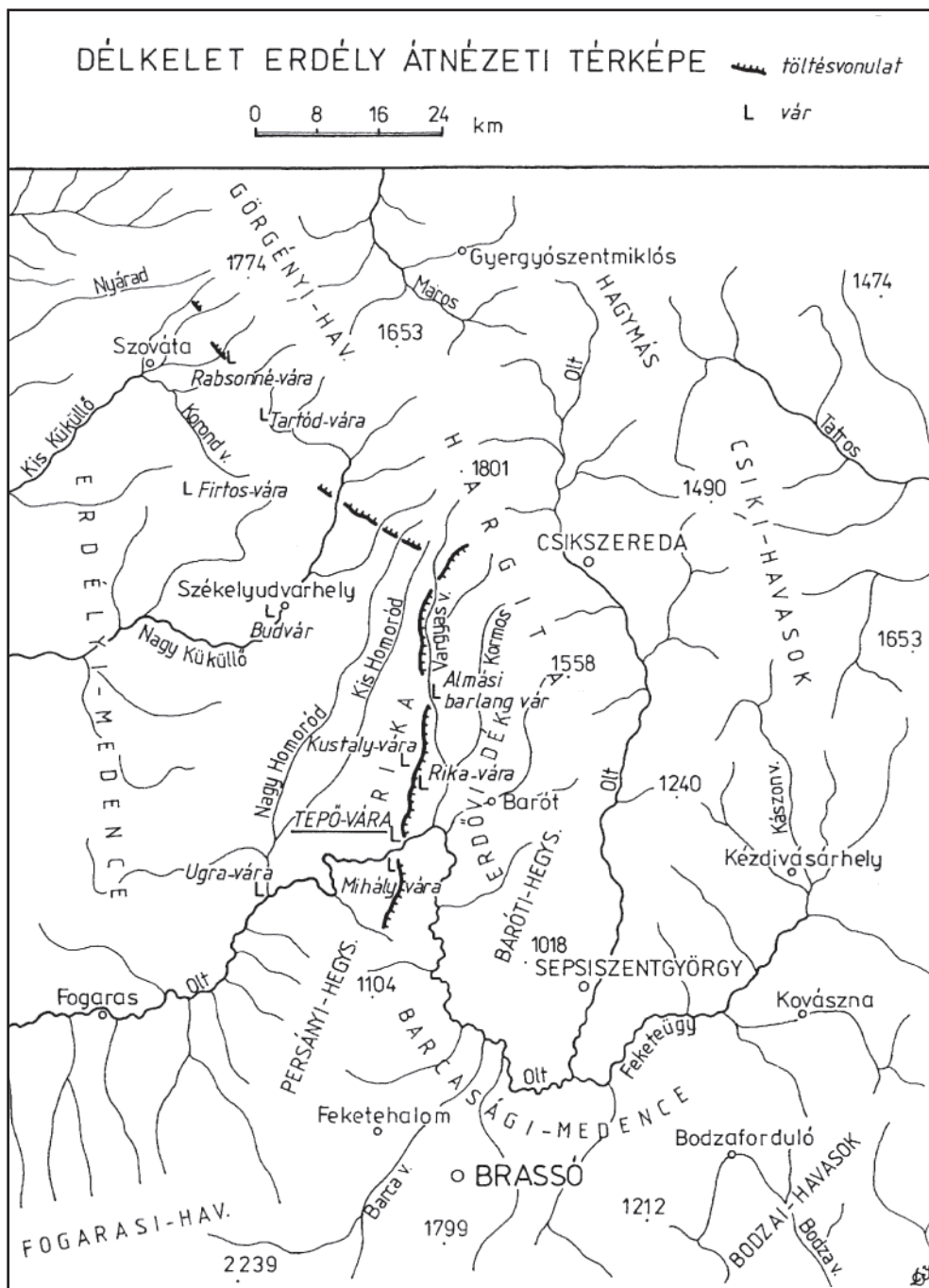
(Abstract)

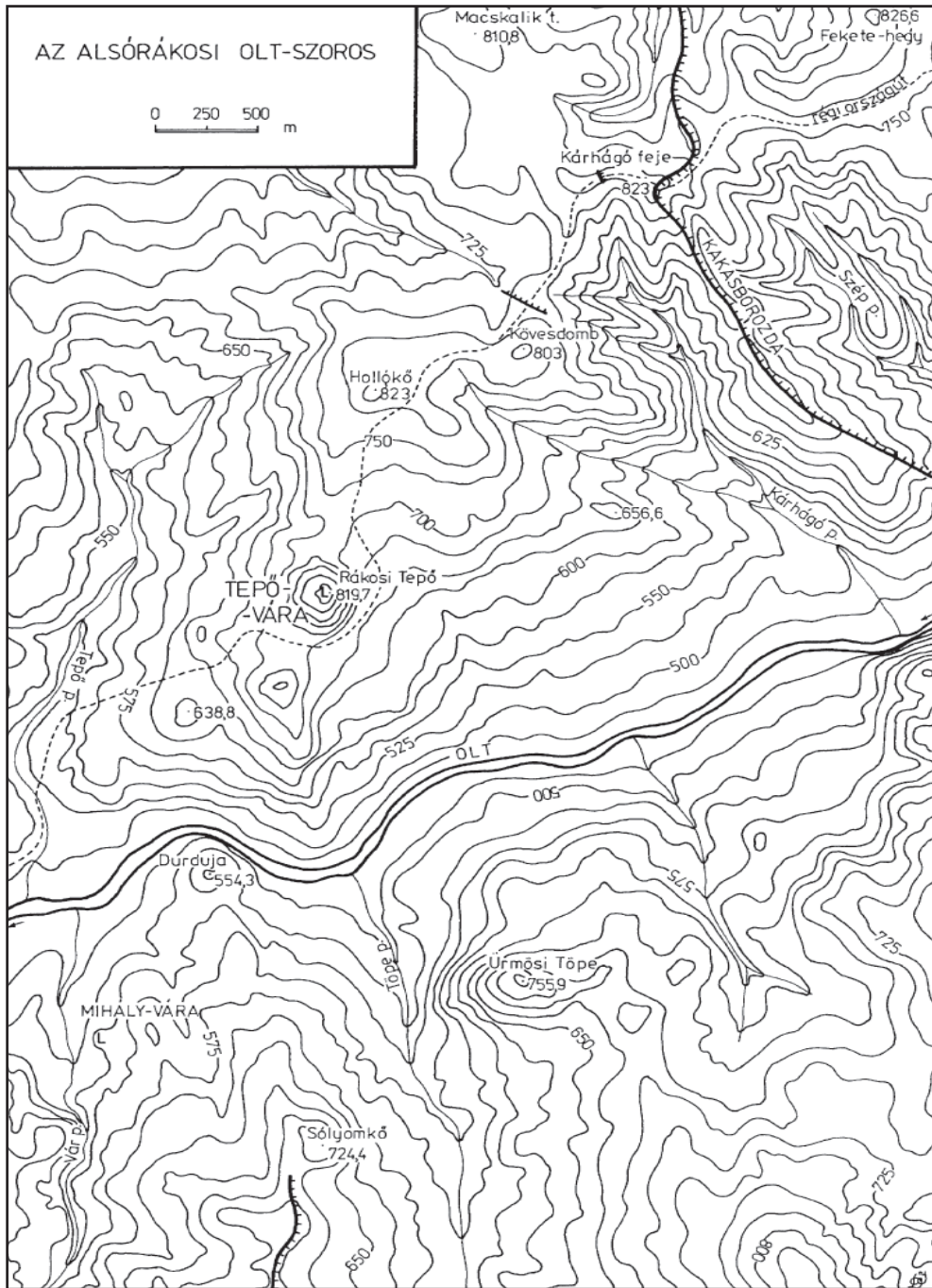
Even in prehistoric times important routes led from the eastern lowlands to the Carpathian Basin. These crossed over the mountain passes of the Carpathian Curve too. The northern way to the Transylvanian Basin passed the Persány (Perșani) Mountains through the Rika pass. The access through the large valley of the Rika brook was stopped in the middle ages by a bank (vallum) which is called today „The Cock's furrow” (Kakasborozda). This bank was built with the material excavated from the groove situated on this eastern part. On the top of the bank there was a boar fence. The bank is situated at a distance of 2.5 km toward East from the crest of the mountain. There is a second bank (1.1 km

long) right on the crest. Both of them blocked the passing ways. On both sides of the Rika valley there were two pre-feudal forts, Kustaly and Rika (11-12 c. A.D.). They were built of stone with hot lime and were fortified by banks with boar fences. The destination of both the banks and the forts to stop any invasion from the East and were important parts of the border defence system of the Hungarian Kingdom. To the south from the Rika pass, on the northern side of the Olt gorge there was a way to the west, from the old times called „Country road" (Országút). This way was also blocked by banks and passes under a pyramidal limestone rock, called Tepe (Tepeu which rises with about 100 m over the surroundings. On its top the Tepeu fort was built of stones with hot lime. The walls can be easily identified, and surround the top of the rock. The wall is 174 m long, 1.8 m wide, and nowadays from place to place it is 1.8 m high. In the excavations we found parts from potteries and a broken spur. These can be dated in the 14th century A. D. (a terminus post quem for the use of the fort).

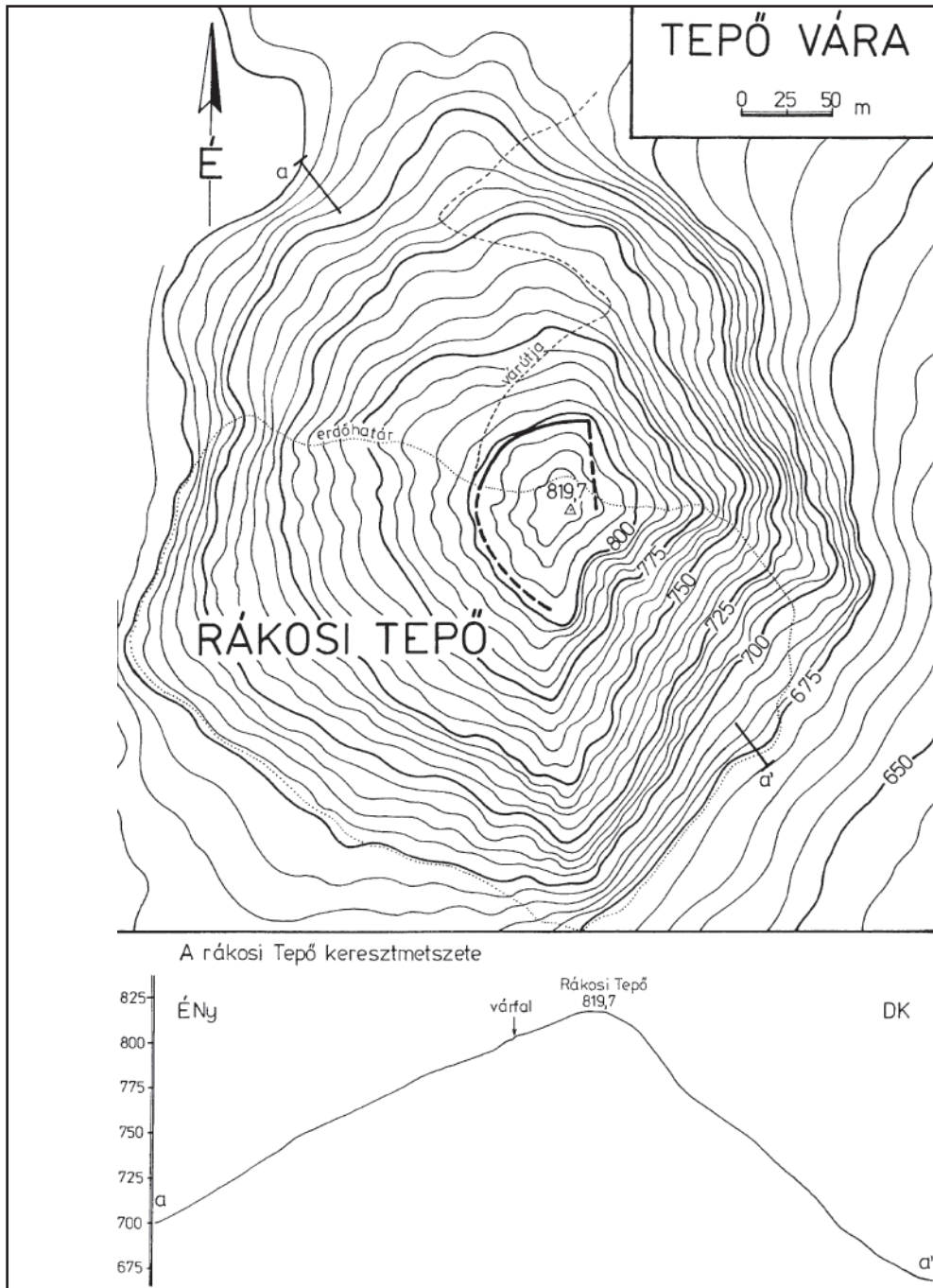

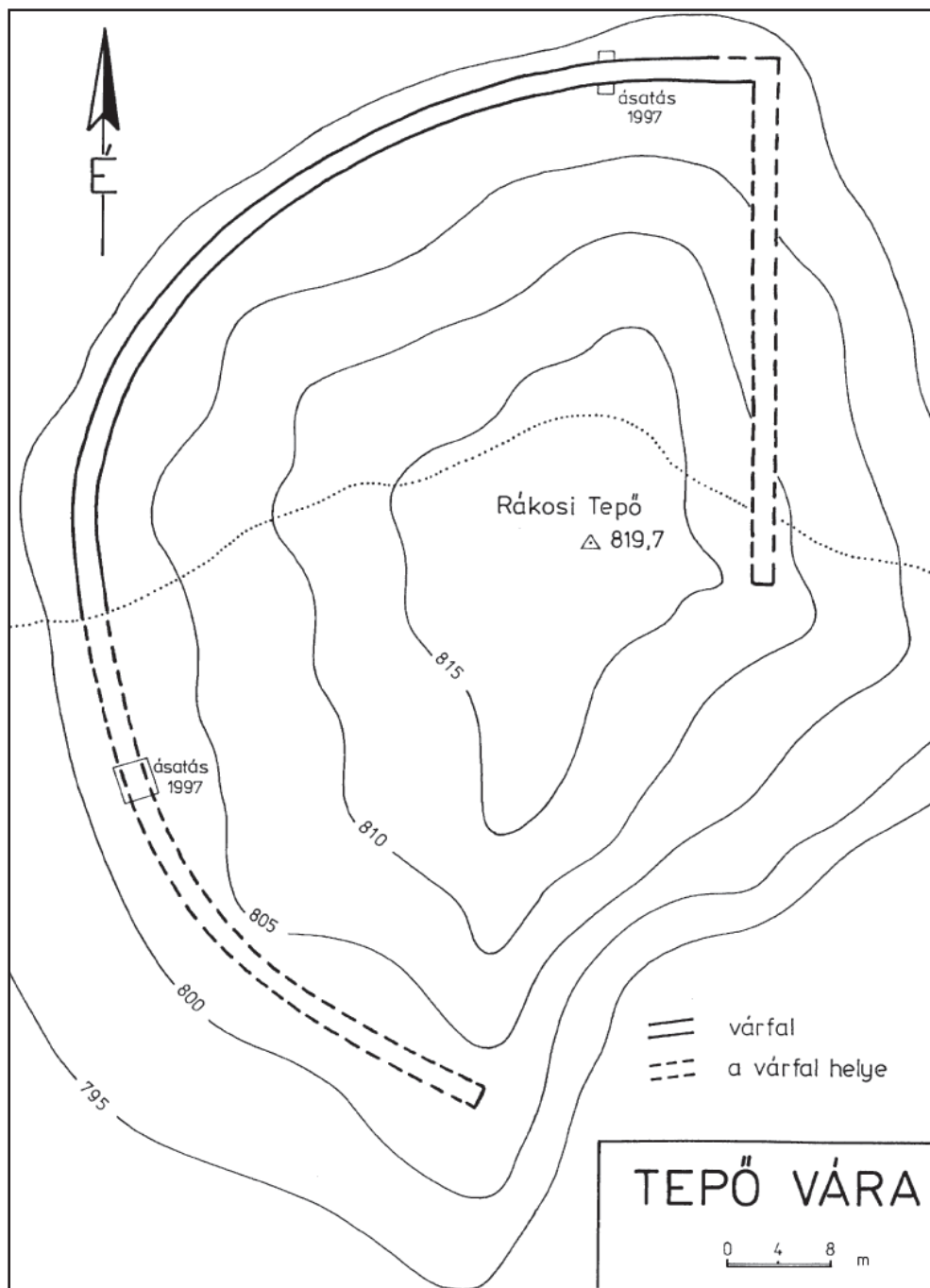

2. ábra Az alsórákosi Olt-szoros

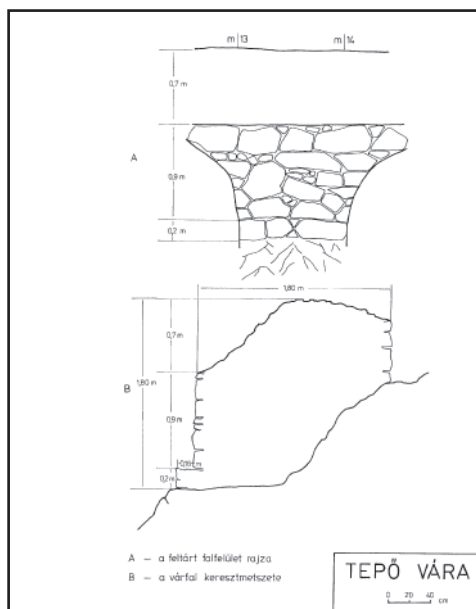

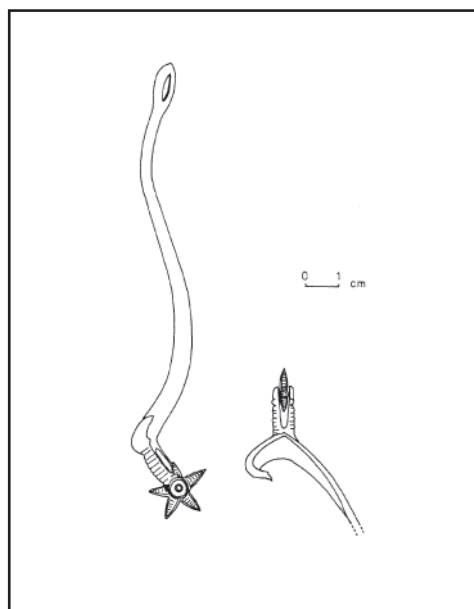

4. ábra Az alsórákosi Tepő-vára

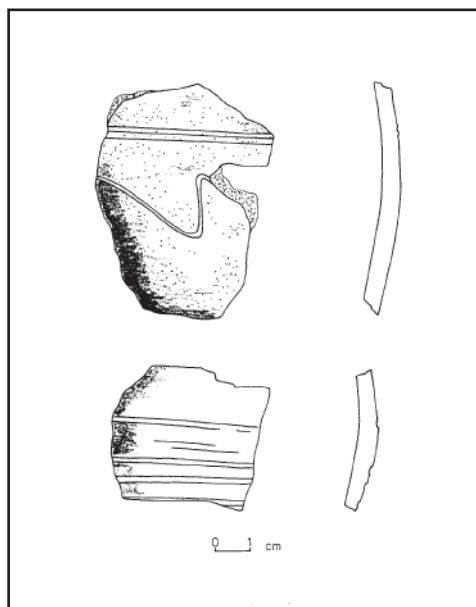

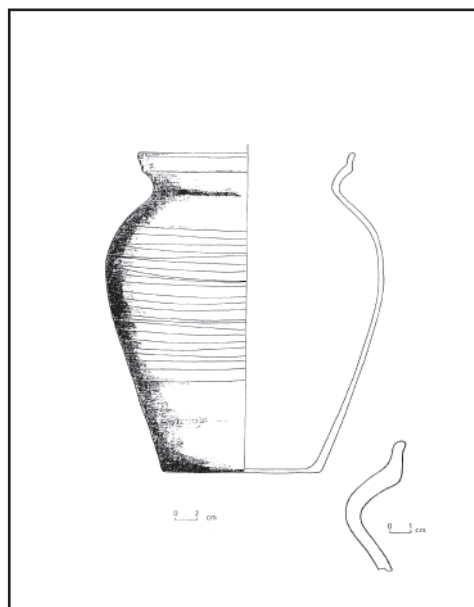
5. ábra A várfal részletrajza és keresztmetszete

7. ábra Törött csillagtarajos sarkantyú Tepő-várából

6. ábra Árpád-kori cserépedény töredékek Tepő-várából

8. ábra A Tepő-várában talált cserépedény rajza és metszete

